

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
м. Дрогобич

УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ СХІДНОЇ УКРАЇНИ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ НА ТЕРЕНАХ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ ОУН (1945 – 1954)

У статті на основі невідомих та маловідомих архівних документів висвітлюється один із малодосліджених аспектів українського національно-визвольного руху – участі східняків у боротьбі проти утвердження радянської репресивно-каральної системи. Доведено, що вихідці із східних областей УРСР були не лише симпатиками, але й активними учасниками руху опору.

Ключові слова: Карпатський край ОУН, східняки, репресивно-каральна система.

Ilytskyi V. The Eastern Ukraine representatives' participation in the national liberation movement on the OUN Carpathian region territory (1945 – 1954). On the basis of unknown and little-known archival documents one of the Ukrainian national liberation movement's unexplored aspects – easterners participation in the fight against the Soviet repressive and punitive system's statement is highlighted in the article. It is proved that people from the USSR eastern regions were not only sympathizers, but active participants in the resistance movement.

Key words: the OUN Carpathian region, easterners, repressive and punitive system.

Ильницкий В. Участие представителей Восточной Украины в национально-освободительном движении на территории карпатского края ОУН (1945 – 1954). В статье на основе неизвестных и малоизвестных архивных документов освещается один из малоисследованных аспектов украинского национально-освободительного движения – участия восточных в борьбе против утверждения советской репрессивно-карательной системы. Доказано, что выходцы из восточных областей УССР могли не только сторонниками, но и активными участниками движения сопротивления.

Ключевые слова: Карпатский край ОУН, восточники, репрессивно-карательная система.

Постановка проблеми. Радянська історіографія усіляко намагалася поширювати міф про нібито вороже ставлення західників до східняків, прагнучи тим самим розколоти суспільство на два табори, внести розбрат, створити перепони для створення спільного фронту боротьби за власну Українську державу самостійну соборну незалежну. Однак як показав час цього їй зробити не вдалося. Керівники ОУН увесь час намагалися залучити до національно-визвольної боротьби населення, з усіх регіонів, етнічно заселених українцями. З огляду на обмежені відомості про участь східняків у визвольних змаганнях 40 – 50-х рр. ХХ ст. набирає актуальності наше дослідження.

Радянська адміністрація ніколи не відчувала приязного ставлення від українського місцевого населення, що й не дивно оскільки форми і методи (голодомори, масові репресії, виселення, колективізації), якими вони намагалися радянлізувати суспільство викликали логічний супротив. Вказана вище політика не могла привести до повного знищення української нації, вона лише сприяла розгортанню ненависті українців до самих окупантів та їхньої політики. Потрапляння східних українських територій у склад Радянського союзу і проведення там радянзаторської політики не змогло повністю викоринити ідеї українського націоналізму із відновлення власної держави. У роки радян-

© Ильницький В. Участь представників Східної України у національно-визвольному русі на теренах Карпатського краю ОУН (1945 – 1954)

сько-німецької війни і післявоєнний період це лише створювало ґрунт для проникнення націоналізму на схід [17, 163–164].

Аналіз досліджень. Наукових досліджень про діяльність українського визвольного руху на Сході не так багато. Серед найбільш ґрунтовних потрібно відзначити роботи Юрія Щура, в яких автор розкриває основні заходи щодо створення осередків ОУН на Наддніпрянщині [48]. Створенню підпільної мережі на Донбасі присвячена праця В. Нікольського [41]. Виокремити потрібно також роботу О. Добровольського, яка висвітлює діяльність ОУН на Сході [38].

Виклад основного матеріалу. В обласних і районних центрах західних областей УРСР адміністрація переважно формувалася із прибулого апарату. Радянізація західно-українських земель у післявоєнний період здійснювалася головно українцями спеціалістами прибули із східної України, а також росіянами, які перед цим пройшли відповідну ідеологічну обробку (про шкідливість українського націоналізму). У зв'язку із цим підпільники одразу намагалися усім прибулим із східних земель у різний спосіб допомагати та інформувати їх про підпільну боротьбу. Контактуючи із східняками рекомендувалося розпитувати їх про суспільно-політичну ситуацію на місцях попереднього проживання, настрої громадян і взагалі про всі відносини на сході [32, 26–27]. Варто відзначити, що далеко не всі, після спілкування із українськими повстанцями, продовжували щиро виконувати завдання партії і репресивно-карального апарату. Значна частина саме після отримання всебічної інформації свідомо та відверто ішла на співпрацю із українськими націоналістами.

Роботі із східняками надавалося особливого значення, важливість якої зумовлювала сувору звітність. Серед східних українців, які проживали на західних землях потрібно було використовувати кожен, навіть найменшу, нагоду для проведення зустрічей і бесід, збору інформації про східні області, для вивчення відповідного середовища та можливостей, конкретних умов для проведення організаційної роботи [18, 193]. Для цього рекомендувалося заводити окремий збірник матеріалів під назвою: «Ситуаційні матеріали по східних областях». Після укладання яких необхідно було своєчасно відправляти в округу (зазначаючи у верхньому правому куті: «До справи 1», №№1, 2, 3; у лівому – цифру території [24, 64; 34, 71].

Таким чином окремим напрямком роботи із східняками було залучення тих, які прибули на роботу і проживали у західній Україні до українського визвольного руху та інформування їх про боротьбу. Практична робота виглядала наступним чином. Підбирали осіб, які прибули із східних областей України і проживали у західних областях. Їх незалежно від партійності, походження і займаного становища, відвідували націоналісти та проводили агітаційно-пропагандистську роботу, для більшої результативності їм давали націоналістичну літературу, листівки. Осіб, які найбільше сприймали націоналістичні ідеї із числа вчителів, медичних працівників, інженерів, техніків та ін. в подальшому використовували для закидування пропагандистської літератури і листівок (під час їхніх виїздів у відрядження чи відпустку, а також до місць проживання у східні області УРСР). В окремих випадках із останніми підтримувалася переписка із якої підпілля довідувалося про реагування населення на націоналістичну літературу і пропаганду [21, 301]. Після налагодження та зміцнення дружби ставилося завдання через них нав'язувати контакти на сході, отримувати інформацію про східні області на основі якої вивчати можливості та конкретні умови для проведення там організаційної роботи, а також залучати східняків до націоналістичної роботи, окремих направляли у східні області УРСР для створення там організаційного ядра ОУН. Наприклад, у червні 1946 р.

підпільники провели бесіду із студенткою-східнячкою Марією під час якої дали літературу, яка у неї викликала велике зацікавлення та захоплення визвольною боротьбою. Після цього просила підтримувати контакт підпільників через листування [18, 193; 34, 71, 97–98]. Необхідно відзначити, що така робота давала свої результати.

До націоналістичної роботи із східняками націоналісти залучали студентів вихідців із Галичини, які навчалися у Чернівецькому університеті та під час навчання часто їздили додому, де отримували націоналістичну літературу і привозили її назад у м. Чернівці. Виконуючи при цьому функції зв'язкових передавали літературу студентам із східної України, а останні ж при виїзді у східні області УРСР забирали її із собою [12, 30].

Націоналістичне підпілля проводило не лише бесіди, але й активно допомагало прибулим східнякам. Прикладом у цьому може слугувати постать полковника армії УНР Івана Ремболовича (м. Городня Чернігівської області). Зокрема, із його власних свідчень довідуємося, що після переїзду на проживання у с. Космач із села Воскресенці Коломийського р-ну, він познайомився із підпільником «Солідним», якого провідник Коломийського окружного проводу ОУН Г. Легкий-«Борис» призначив опікуном І. Ремболовича та домовився, що буде надавати матеріальну допомогу і підтримувати із ним зв'язки. Таким чином він протягом двохрічного перебування у селі Воскресенці отримував від підпілля матеріальну допомогу, зокрема, близько 5 тисяч рублів, муку (бл. 15 кг), мед (3 літри) і біля 3 – 4 кілограм жиру. Крім того для обігріву привезли два вози дров. Про отриманні матеріальні цінності і продукти давав розписки підпільникам із підписом «полковник Балбачан». Варто зазначити, що протягом усього слідства він ретельно конспірував осіб, які йому возили дрова, підтримували їжею, грошима, а також називав загиблих підпільників, які йому допомогали, намагався приховувати прізвище симпатиків, плував чекістів, вдавав, що не знає і не пам'ятає. Робив вигляд, що не розуміє чому йому надавали допомогу, «вважав», що допомогу отримував як інвалід дивізії СС Галичина і колишній петлюрівець, водночас припускав, можливість розрахунків підпілля коли-небудь використати його як військового спеціаліста. Однак ствердно говорить, що по цьому питанні підпільники із ним не спілкувалися [10, 269, 286–287, 291].

Постать І. Ремболовича цікавила заступника начальника відділу 2-Н 2 Головного Управління МДБ СРСР полковник Донцов і він запитував заступника начальника Управління 2-Н МДБ УРСР підполковника Пастельняка, які покази були отримані від І. Ремболовича про місця переховування Г. Легкого-«Бориса» та інших керівників окружного проводу ОУН, і проведені УМДБ Станіславської області агентурно-операційні заходи для їх ліквідації [9, 38]. У свою чергу цей же лист продублював заступник Управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Пастельняк заступнику начальника УМДБ по Станіславській області полковнику А. Костенку 26 листопада 1949 р. і вимагав відповіді на питання поставлені полковником Донцовим. Тобто Москву цікавила постать І. Ремболовича більше ніж київських чекістів [9, 39; 10, 297].

Активна підтримка східняків, а також вдало продумана стратегія і тактика ідеологічно-пропагандистської роботи з ними сприяло підтримці і включення їх у боротьбу. Одним із показових випадків трапився на Коломийщині про який чекісти можливо ніколи би й не довідалися, як би не агентура. Так, агент «Громадянин» 4 травня 1948 р. повідомив чекістам, що у м. Коломия під вигаданим прізвищем Боднар, проживав активний оунівець Микола Олександрович Соколовський (1910, с. Хорошого Петропавлівського району Дніпропетровської обл.), художник відділення шосейних доріг МВС. Здобув вищу освіту, закінчивши факультет живопису Київського художнього інституту. Під

час німецької окупації очолював окружний (обласний) провід ОУН мельниківського напрямку на Полтавщині, за це був заарештований німцями, проте із Харківської тюрми йому вдалося втекти. Після цього працював священником автокефальної церкви [4, 14; 20, 330]. Із приходом радянської адміністрації на Буковину його заарештували (11.1944) і засудили (19.02.1945), але під час конвоювання у Полтаву між станціями зумів втекти і влаштуватися на Донбасі художником. Наприкінці квітня 1945 р. був заарештований вдруге. 16 травня при конвоюванні в Полтаву на перегоні між станціями Могилев-Подільськ і Жмеринка Вінницької області використовуючи неухважність конвоїрів вдруге втік через вікно [4, 24–25]. У 1947 р. через свого брата, який працював автоінспектором МВС у м. Коломия, йому вдалося отримати фіктивні документи і влаштуватися художником відділення шосейних доріг МВС. Взимку 1947 р. він зв'язався із референтом пропаганди Коломийського надрайонного проводу ОУН «Юрком», провідником цього проводу «Ватсоном» і провідником Коломийського окружного проводу ОУН «Борисом» та з того часу почав працювати у підпіллі під псевдо «Біда». Зокрема, постачав підпілля зброєю, бойовими припасами, які купував у військовослужбовців Коломийського гарнізону, маючи талант художника малював карикатури антирадянського характеру (на Сталіна) та писав аналогічні вірші. За завданням підпілля у листопаді під час поїздки у м. Полтава, на шляху по залізничних станціях розкидував велику кількість антирадянських листівок [4, 16; 20, 332]. Протягом 7 – 9 листопада 1947 р. на шляху у село Федієвку Решетилівського р-ну Полтавської області, на станції Шепетівка Кам'янець-Подільської області та на шляху до Києва розкидав близько 30 антирадянських листівок (загалом отримав 150 листівок від Юрка) [4, 67]. Водночас М. Соколовський-«Біда» створив боївку, до якої залучив двох осіб (один із яких росіянин) та поставив перед ними завдання ліквідувати начальника Коломийського міського відділу МДБ підполковника Захарова, директора педагогічного училища Рязанова, депутата ВР СРСР Гаврищука, секретаря міськкому партії Терещенка. Всього до ліквідації було намічено до 20 осіб. Крім того провідник Коломийського надрайонного проводу ОУН Василь Хома-«Ватсон» у склад боївки «Біди» підібрав і включив трьох повстанців із сотень УПА «Чумака», «Потіху» і «Тигра» [4, 15; 20, 331, 345].

Більше того із підпіллям співпрацював брат Миколи Анатолій Соколовський (1917 р.н., ур. м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської області, мешканець м. Краматорська Сталінської області), який так само як і брат отримав вищу освіту, закінчивши сільсько-господарський інститут і військову академію ім. Сталіна (1946) [4, 77]. Після закінчення академії отримав звання технік-лейтенант і був переведений у м. Снятин. Працював на посаді помічника начальника автовідділення 161 стрілкової дивізії (пізніше перейменована у 24 механізовану дивізію). У квітні 1948 р. відділом кадрів Прикарпатського військового округу був направлений на посаду начальника автомайстерень Чернівецького військово-технічного училища, де і працював до дня арешту. До речі через агента «Громадянина» чекісти отримали переписку Анатолія Соколовського з оунівським підпіллям. Вона була передана відділу контррозвідки МДБ 38-ї Армії, на основі якої А. Соколовського заарештували (у процесі допиту дав покази про свою приналежність до ОУН, у яку вступив за сприяння брата Миколи) [4, 17, 78; 20, 333]. Співпраця розпочалася у березні 1948 р. саме тоді Микола втягнув свого брата. Останній у той час працював у військовій частині, яка дислокувалася м. Старий Костянтинів Кам'янець-Подільської області і відбуваючи у службову командировку заїхав спочатку у м. Станіслав до матері і сестри звідки приїхав у Коломию [33, 183]. Цікаво, що Анатолій Соколовський був таємним інформатором відділу контррозвідки мав псевдо «Олександровський» і під тим

же псевдо давав підпіллю інформацію про радянську армію, її структуру, морально-політичний стан солдат, структуру контррозвідки у частинах тощо [4, 17, 78; 20, 333].

У Анатолія і Миколи був ще наймолодший брат лейтенант міліції Леонід Соколовський (1912 р.н.), який працював автоінспектором МВС у Коломії. Після виявлення співпраці двох старших братів із підпіллям начальник УМВС по Станіславській області заарештував останнього у дисциплінарному порядку на 15 діб. На допиті він зізнався про свій зв'язок із підпіллям, а також і у тому, що сприяв брату Миколі влаштуватися на роботу за фіктивними документами, знаючи про переховування від радянської влади [4, 78; 20, 334].

Крім того спецоргани серед приближених осіб до М. Соколовського, виявили ще кількох осіб, які співпрацювали із підпіллям. Зокрема, чекісти розшукали Володимира Чурсина (1907 р.н., ур. с. В. Атамановське Старо-Оскольського р-ну Курської області, за національністю росіянина), який працював агентом із постачання лісозаготівельної ділянки №2 Одеського військового округу. У квітні 1948 р. отримав псевдо «Володимир» пізніше перейшов на нелегальне становище. Після ліквідації референта пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН «Юрка» переховувався самостійно і виїхав із дружиною до родичів у Київську область. Крім цього М. Соколовський встановив контакти із кількома військовослужбовцями Станіславського гарнізону. Серед них заарештований Володимир Адаменко (1924 р.н., ур. хут. Родники Кагальницького району Ростовської області, за національністю росіянин), колишній командир взводу Управління 4-ї батареї 623 гаубичного артилерійського полку [4, 20; 20, 346]. На допитах В. Адаменку довелося зізнатися, що протягом лютого-квітня 1948 р. він передав М. Соколовському два пістолети «ТТ», один «Маузер», один револьвер системи «Наган», дві гранати, 300 штук патронів. Чекісти також розшукували для арешту старшину Михайла Боровка, військовослужбовця одного із танкових полків, які дислокувалися у м. Коломия, який періодично М. Соколовському передав зброю і боеприпаси.

Із свідчень заарештованого М. Соколовського і захоплених оунівських документів, чекісти довідалися, що у систему відділення шосейних доріг УМВС Станіславської області (ДЕУ №885) ввійшли активні учасники підпілля ОУН, які під прикриттям роботи в органах МВС, проводили націоналістичну діяльність. Серед них спецоргани виявили і заарештували завідувача складом пального відділення шосейних доріг УМВС у м. Коломия Василя Обрезківа (1915 р.н., ур. с. Мишино, проживав у с. Верхній Вербіж Печеніжинського р-ну); завідувача господарською частиною вказаної структури Михайла Боєчка (1902 р.н., ур. с. Стопчатів Яблонівського р-ну, освіта 7 кл.); ветеринарного фельдшера Матвія Маковійчука (1890 р.н., ур. с. Верхній Вербіж Печеніжинського р-ну) [4, 21; 20, 347]. Зокрема Василь Обрезків був зв'язковим М. Соколовського із «Юрком» та постачав через нього підпілля нафтопродуктами; Михайло Боєчко постачав продуктами, промисловими товарами надрайонний провід і був зв'язковим між Миколю Соколовським і колишнім сотенним «Довбушем»; Матвій Маковійчук був інформатором надрайонного проводу, надавав власну квартиру для конспіративних зустрічей учасників надрайонного проводу [20, 348].

Крім цього М. Соколовський увійшов у дружні відносини із начальником міського відділу підполковником Близнюком і начальником відділення шосейних доріг (№ 885) УМВС Станіславської області старшим лейтенантом Зеленчуком. До речі останні знали про антирадянську діяльність М. Соколовського і надавали йому допомогу у придбання зброї, бойових припасів, даних інформаційного характеру для постачання ними підпілля. За це військовий трибунал 21 липня 1948 р. виніс рішення притягнути

до кримінальної відповідальності Близнюка і Зеленюка не дивлячись на те, що вони були співробітниками органів УМВС (слідство по їх справі було доручено вести органам УМДБ) [20, 412–413].

21 липня 1948 р. ВТ військ МВС Станіславської області розглянувши цю слідчу справу, визначав всіх звинувачених винними у здійсненні злочину за ст. 54-1 «а», 54 «б» і 54-11 КК УРСР і присудив: Соколовського Миколу Олександровича, Соколовського Анатолія Олександровича, Соколовського Леоніда Олександровича, Обрезківа Василя Прокофійовича Маковийчука Матвія Григоровича, Адаменка Володимира Дмитровича, Ершова Валентина Михайловича, Соколовську Варвару Степанівну до 25 років ув'язнення у ВТТ кожного із пониженням у правах на 5 років і конфіскацією всього майна. Інших засудили до різних термінів покарання [20, 411]. Задля інтересу потрібно відзначити, що уже після здобуття Україною незалежності Миколі Соколовському відмовили у реабілітації. Військовий суд західного регіону у Львові за поданням військової прокуратури ухвалою від 25 березня 1997 року перекваліфікував «злочин» М. Соколовського зі статей 54-1-«б», 54-11 на статті 68 і 196 (підробка документів, незаконне зберігання зброї), за якими засуджений реабілітації не підлягає [44, 36].

Окремим напрямом у роботі із східняками займали приїжджі вчителі. Розпочалася вона одразу із другим приходом більшовиків. У цьому сенсі окреме місце займає проблема допомоги та участі вчителів-східняків у визвольному русі. Ще один міф створений радянською пропагандою про нібито масові знищення вчителів, які прибули із східної України. Наявність значної кількості документів легко спростовує його. Підпільники намагалися усіма засобами здобути підтримку у вчителів-східняків. Так, чекісти заарештували також вчительку Бергометської початкової школи Вижницького району – Анастасію Дмитриєнко (1925 р.н., ур. с. Лішня Більшівського р-ну Київської області), яка у 1945 р. із Київської була направлена на роботу у Чернівецьку область. Працюючи у школі хутора Майдан-Вільсек вона одразу ж встановила зв'язок із підпільниками «Сталем», «Весною», «Юнаком», «Григором», «Орестом» та іншими. В основному виконувала функції зв'язкової В. Савчака-«Сталю». Довідавшись про це чекісти у листопаді 1947 р. її заарештували і завербували, однак на співпрацю вона не пішла. За власною ініціативою перейшла на роботу у школу с. Мигово, а пізніше Бергомет Вижницького р-ну. У 1949 р. продовжувала підтримувати зв'язки і допомагати «Сталю». Щорічно на літні канікули виїздила у Київську область, де проживали дві її сестри, також вчителі. Чекісти навіть робили припущення, що за завданням «Сталю» А. Дмитриєнко втягнула своїх сестер в ОУН. В процесі слідства було встановлено, що зв'язок із «Сталем» А. Дмитриєнко підтримувала через іншу вчительку Бергометської середньої школи Киселицю і за завданням підпілля чотири рази їздила у Київську область для поширення листівок. Особливі відносини були налагоджені у В. Савчака-«Сталю» із Ольгою Милащенко (1925 р.н., ур. с. Мишурин-Ріг, Лихівського р-ну Дніпропетровської області), яка працювала вчителькою початкової школи на хут. Ями Ростокської сільради Вижницького р-ну Чернівецької області [6, 115–116, 118].

Аналогічну співпрацю налагодили із учителем с. Блюдники Вірою Тимчак (1925 р.н., з с. Чуднів Чуднівського р-ну). Остання пішла на співпрацю з підпіллям ще у 1947 р. після чого неодноразово виїжджала у Житомирську область для поширення літератури і збору інформації. У 1950 р. переїхала на постійне місце проживання у с. Чуднів Чуднівського р-ну Житомирської області однак продовжувала підтримувати зв'язки із підпіллям [16, 174; 21, 37–38].

Із звітів спецслужб було видно, що підпілля у всьому Карпатському краю використовувало значну кількість вчителів-східняків, які проживали у західних областях. Так, учителька-східнячка у с. Блюдники Галицького р-ну Івано-Франківської області (1925 р.н., родом із с. Петрівка Дзержинського р-ну Донецької області) Марія Петрів, яка працювала на підпілля із 1947 р. неодноразово протягом 1947 – 1948 рр. виїздила у Станіславську область для збору розвідувальної інформації і поширення літератури в області. Провідник Отинійського районного проводу ОУН «Ігор» працював із двома учителями-східнячками, які проживали у с. Бортники Отинійського р-ну та однією із с. Кривотули Отинійського р-ну (відправляв їх періодично на схід для збору розвідувальних даних і поширенні оунівської літератури). У цих же цілях він використовував учительку-східнячку. Керівники підпілля відзначали необхідність використання зручної нагоди для виїзду на схід (навчання, добровільне переселення, виїзд по справах служби західняків у східні області) із завданнями відправлення на схід легальних членів ОУН, довірених осіб, через яких в подальшому отримувати розвідувальну інформацію, підготовляти на сході місця переховування для підпільників і поширювали оунівську літературу [16, 175].

Окремі випадки самопожертви із боку вчителів вражали досвідчених чекістів. 3 червня 1948 р. оперативна група РВ МДБ під керівництвом заступника начальника УМДБ полковника Шевченка і начальника РВ МДБ капітана Довгаль за участю бійців спецгрупи бійців ВБ, реалізуючи агентурні дані у с. Моссорівка Заставніського р-ну у будинку місцевої вчительки Марії Роздобудько (розташованому над річною Дністер) знайшли 4 підпільників, з якими розпочали бій, в результаті якого були вбиті два підпільника, а двом вдалося втекти. Вбитими виявилися: провідник Заставнівського районного проводу ОУН Григорій Антонюк-«Артем», «Мороз» та його охоронець Андрій Крейторук-«Грізний», «Різний». У вбитих вилучили 2 автомати, 2 пістолети, 4 гранати, 120 патронів, фотоапарат і дві польових сумки з оунівськими документами. У момент бою вчителька Марія Роздобудько (1921 р.н., ур. м. Маріуполь Донецької області, із вищою освітою) з осені 1947 р. підтримувала зв'язок із націоналістами, надавала помешкання, збирала інформацію розвідувального характеру, взяла пістолет вбитого «Мороза» і почала перестрілку із чекістами [5, 57]. Після того, коли загинув «Грізний», а інші два підпільники втекли, щоб не здатися живою намагалася покінчити життя самогубством, поранивши себе, а після цього вискочила через вікно і кинулася у річку, однак була ще тричі поранена і захоплена [5, 58; 28, 284–285].

Дві вчительки с. Косованка Нижньо-Лукавицької сільради Вижницького р-ну Поліна Малевська (1923 р.н., ур. хут. Сабадаши Оржицького р-ну Полтавської обл.) і Марія Масловська (1923 р.н., ур. м. Київ) активно співпрацювали із підпіллям вчительки Поліна Малевська і Марія Масловська. Зокрема, націоналісти у них на квартирі святкували різноманітні релігійні та націоналістичні свята (напр., Паску, яку до речі пекли східнячки, готували інші страви). Підпільники «Клим» і «Орест» у 1946 р. приносили продукти із яких вчительки готували їсти. Крім цього націоналісти допомагали вчителям грошима і продуктами, робили подарунки (перед паскою хустинки, шкарпетки, брошки). У свою чергу вчителі не просто симпатизували ідеям націоналізму, але й знаючи про збройні акції, які здійснювали підпільники (напр., про підготовку вбивства секретаря райвиконкому) не повідомляли спецоргани [3, 12–13]. Довідавшись про це чекісти намагалися завербувати їх і включити у роботу по боротьбі із підпіллям [3, 28]. Звичайно активній участі східняків-вчителів у визвольному русі передувала клопітка, щоденна роз'яснювальна робота із ними. Тільки заступник референта пропаганди Бу-

ковинського окружного проводу ОУН Петро Іванишин-«Баша» протягом осені 1949 р. – весни 1950 р. особисто відвідав 9 вчителів, яким роздав близько 1 кг. літератури для відправлення на схід. Така робота із східняками давала конкретні результати [19, 31].

Зрозуміло, що за співпрацю із підпільниками, багато вчителів-східняків піддавалися репресіям. Загальна чисельність вчителів-східняків, які в той чи інший період співпрацювали із українським визвольним рухом становити складно оскільки підпільники ретельно це конспірували, а спецоргани старалися приховати узагальнені цифри. Однак вважаємо, що ці цифри доволі високі. Тільки в Коломийському районі було репресовано 28 педагогів, і з них одного, Миколу Стасюка, розстріляли, у Косівському – 19 [44, 28–29].

Варто відзначити, що до підпілля активно залучалися східняки, які працювали в інших галузях. Так, Федір Василенко (с. Чулаківка Голопристанського району Херсонської області), проживав і працював бухгалтером промислової артілі у с. Войнилів Калуського району не лише матеріально допомагав підпіллю, але й у різний спосіб сприяв поверненню нелегально із заслання засудженим учасникам ОУН і УПА та членам їх сімей (Військовим трибуналом військ МВС Київської області 3 березня 1949 р. засуджений на 25 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах із конфіскацією майна) [46, 291–292].

Цікавим прикладом співпраці є голова колгоспу в селі Шешори Пилип Ярема (з Одещини), який перевіз до себе на батьківщину, тим самим врятував від арешту, Миколу Ткачука, сина референта пропаганди районного проводу ОУН Михайла Ткачука-«Лебедя» (загинув загинули 28 січня 1953 р. разом із дружиною Емілією) [44, 28–29].

У підпіллі Карпатського краю працювали вихідці із практично усіх областей України (як учасники так і симпатиками) про що сьогодні довідуємося із кримінальних справ осіб. Серед найбільш яскравих потрібно назвати: Степан Даниленко (с. Ряске Машівського району Полтавської області), шив обмундирування воякам УПА (Особливою нарадою при МДБ СРСР 26.07.1947 засуджений на 8 років позбавлення волі) [45, 229], Клавдія Камишанова (м. Харків), фельдшер, допомагала ОУН медикаментами (Військовим трибуналом військ МВС Закарпатського військового округу 28.02.1948 засуджена на 25 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах) [45, 376], Пилип Підпригора (с. Добра Криниця Баштанського району Миколаївської області) [46, 177], Анастасія Гринишина (с. Яструбине Білопільського району Сумської області), розклеювала націоналістичні листівки (Станіславським обласним судом 14.04.1953 засуджена на 10 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах) [45, 112], Євген Гутаревич (м. Житомир), завідувач навчальної частини фельдшерської школи, як лікар-вояк УПА, псевдо – Трутень (Особливою нарадою при МДБ СРСР 11.04.1949 засуджений на 25 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах із конфіскацією майна) [45, 113], Любов Ковальчук-Купрієнко (с. Борятин Дзержинського району Житомирської області), збирала продукти для УПА (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 14.07.1950 засуджена на 25 років позбавлення волі та 5 років поразення в правах) [46, 331], Олексій Зеленюк (с. Жабокрич Крижопільського району Вінницької області), вояк УПА (сотня Літуна), псевдо – Пастер, лікар, лікував вояків шести сотень УПА (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 09.08.1947 засуджений на 10 років позбавлення волі та 3 роки поразення в правах) [46, 491], Любов Сергієва (м. Брянка Луганської області), завідувачка фельдшерсько-акушерським пунктом), допомагала членам ОУН продуктами (Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 26.02.1946

засуджена на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах) [46, 562], Король Тамара (м. Хмельницький), асистент аптеки, розповсюджувала націоналістичну літературу (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 31.05.1949 засуджена на 25 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 131], Інна Журавель (м. Короп Чернігівської області), завідувачка відділу експедиції аптекоуправління, підтримувала зв'язки із членами надрайонного проводу ОУН (Особливою нарадою при МДБ СРСР 26.10.1949 засуджена на 7 років позбавлення волі) [45, 119], Катерина Владимірова (с. Новомиколаївка Скадовського району Херсонської області), касир швейної артілі, псевдо – «Козачка», «Гульнара», керівник жіночої сітки підрайонного проводу ОУН (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 24.09.1947, засуджена на 25 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 102], Ольга Радько (м. Зіньків Полтавської області) [47, 164], Анелія Мушинська (с. Олексіївна Кіровоградського району Кіровоградської області, полька), медсестра с. Колодіївка Тисменицького району, лікувала вояків УПА та давання їм медикаменти (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 07.12.1945 засуджена на 10 років позбавлення волі та 3 роки пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 146], Ганна Мусієнко (1918 р. н., с. Шарки Рокитнянського району Київської області), завідувачка фельдшерського пункту в с. Білоберізка, старша медсестра шпиталю УПА (Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 26.06.1945 засуджена на 15 років каторжних робіт і 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 397].

Окремі східняки, які співпрацювали із підпіллям займали різноманітні посади у радянській адміністрації. Так, Карл Килинич (1893 р. н., с. Ємилівка Голованівського району Кіровоградської області, освіта середня), працюючи завідувачем складу ліспромгоспу, передавав підпіллю гроші, для цього фальсифікував розхідні документи (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 19 жовтня 1950 р. був засуджений на 25 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [46, 326]; директор ліспромгоспу Григорій Бетюрин (1890 р. н., м. Кишинів (Молдова), молдовець, освіта вища), по фіктивних розхідних документах списав і передав ОУН близько 10000 крб. і бочку бензину (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 19.10.1950 засуджений на 25 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах) [46, 81].

Особливо багато допомагали східняки, які працювали у друкарнях. Саме вони постачали підпілля друкарською технікою і витратними матеріалами. Наприклад, Микола Синітович (1928 р. з н., м. Кривий Ріг Дніпропетровської області, українець, початкова освіта), працював завідувачем Верховинської друкарні, постачав газети і папір членам ОУН (Військовим трибуналом військ МВС Станіславської області 17 червня 1947 р. засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 412].

Для того, щоб показати практичне втілення налагодженої співпраці наведемо кілька прикладів. Так, у Ланчинському районі на залізнодорожній станції працював сторожем Гулій, якого «Шварно» використовував для відправлення націоналістичної літератури у східні області УРСР шляхом вкладання відповідної літератури у вагони. Зокрема, у листопаді 1950 р. «Шварно» заходив до Гулія і передав йому 4 пачки листівок, карикатур і націоналістичних брошур, а останній заклав у вагони, які відправлялися із станції Тарновиця у Донбас, до них часто заходили підпільники і навіть залишалися ночувати. Дружина Гулія (східняк) позитивно сприймала націоналістичні ідеї. Крім цього у неї

був брат (проживав у Київській області), якого підпільники попросили приїхати для спілкування і налагодження співпраці [22, 182].

Попри те одним із найцінніх східняків, який протягом весни 1945 – весни 1947 рр. працював на підпілля був начальник паспортного столу міліції Яблонівського району Сергієнко. Останній весною 1945 р. із якихось причин з'явився у село Ковелівка Яблонівського району, а на зворотньому шляху у с. Яблонів його захопила районна боївка СБ, однак через декілька годин звільнили так, що про це ніхто не знав. Після цього останній забезпечував підпілля забезпечене паспортами та різноманітними документами, з якими можна було безпечно з'являтися навіть у містах. Проте весною 1947 р. у Яблонівському районі відбувалася закупівля посівного матеріалу. У селі Нижній Березів цю роботу проводив секретар Яблонівського райкому партії Сіренко і начальник паспортного столу Сергієнко, які із закупленим посівним матеріалом у супроводі бійців винищувального батальйону (далі – ВБ) ще не встигли виїхати із села, як на них напала сільська боївка ОУН. В результаті нападу, секретар Райкому Сіренко був вбитий, бійці ВБ розбіглися, а Сергієнко підпільниками захоплений із собою. Із цього часу останній залишився працювати у підпіллі [15, 474–475].

Виявлення інших східняків, які працювали на підпілля заставило замислитися багатьох чекістів. Зокрема, Меланія Глушук (1915 р. ур. с. Віри Ульяновського р-ну Сумської області) періодично приїжджала у м. Тернопіль залишалася ночувати на квартирі секретаря Тернопільського обкому КП(б)У по кадрах, депутата ВР УРСР – Бороховича (вони були ще знайомі із попередньої роботи у райвиконкомі КП(б)У, секретарем якого був Борохович). Слідством було встановлено, що М. Глушук перебуваючи на квартирі Борохович проводила підтирку паспортів (ячним білком). На допиті остання зізналася, що наприкінці 1946 р. під час переїзду із м. Львів у Тернопіль у вагоні поїзда познайомилася із трьома чоловіками і у розмові із ними проявила інтерес до діяльності ОУН. Приїхавши до Львова один із чоловіків дав завдання дістати декілька бланків паспортів для членів ОУН, які повинні були легалізуватися. Через декілька днів до неї прийшла дівчина і передала список осіб, яким потрібно було зробити паспорти. Після цього М. Глушук дістала 10 чистих бланків паспортів, які заповнила на різні прізвища і віддала зв'язковій [14, 132–133, 137–138].

Взагалі робота із східняками суворо конспірувалася. У звітах про роботу із східняками наводилися лише цифрові дані про кількість використуваних східняків, кількість направленої через них на схід літератури, отриманої від східняків інформації [16, 172].

Самі спецоргани виявили тільки по Станіславському, Жовтнівському, Тисменицькому, Отинійському, Тлумацькому і Обертинському районах 22 східняки, які стали членами ОУН і готувалися підпіллям для проведення націоналістичної діяльності на сході України. Із цього числа 4 особи у різний час уже виїхали на схід [16, 170]. Важливість східняків і довіра до них зумовлювали їхню працю у підпіллі на посадах охоронців провідників різних рівнів [19, 240].

Східняки після пропагандистської роботи включалися у антирадянську боротьбу створювали різні організації навіть уже на завершальних етапах визвольної боротьби. Так, у 1950 р. органами держбезпеки у Калуського і Войнилівського районів Станіславської області було заарештовано 18 учасників організації «Відкриті груди», які поширювали націоналістичні листівки. Шляхом співставлення почерків осіб, підозрюваних у проведенні антирадянської діяльності, з почерком виконавця адресів на конвертах, в яких розсилався «Маніфест УРЦ», у червні 1954 р. була встановлена ідентичність почерку колишнього учителя Калуської середньої школи – Віктора Рафальського (1918

р.н., урод. м. Одеса, вищу освіту, закінчив Київський педагогічний інститут імені Горького), який у цей час працював інспектором Райвно Кутського району Станіславської області. Графічна експертиза підтвердила авторство В. Рафальського «Маніфесту УРЦ». Перевірки чекісти встановили, що В. Рафальський, у січні 1950 р. В. Рафальський переїхав у Солотвинський район і до кінця 1953 р. працював директором НСШ с. Росульна, а потім інспектором Кутського райвно. Далі чекісти почали шукати членів діючої організації Український революційний центр. Вивчаючи зв'язки В. Рафальського, за місцем роботи (м. Кути), спецоргани виявили заступника Станіславського облвно – Ярослава Гродзицького (1919 р.н., ур. с. Делятин Яремчанського р-ну), який мав зустріч із Рафальським. Крім цього чекісти довідалися, що Рафальський наполегливо домагався наприкінці квітня 1954 р. виїзду у м. Станіслав і Калуш. Отримавши дозвіл В. Рафальський у той же день виїхав із м. Кути, а на другий у міста Стрий і Львів було опущено у поштові ящики до 50 «Маніфестів УРЦ» [25, 72–73]. Чекісти розпочали розробку В. Рафальського і Я. Гродзицького. Водночас за ними, крім агентури, було встановлено оперативне стеження. На квартирі В. Рафальського (м. Кути) був встановлений літер Н і проведені заходи літера Е. В результаті було встановлено, що Рафальський періодично приїжджав у м. Калуш і залишається у своєї матері. Оскільки на квартирі В. Рафальського не вдалося виявити друкарських засобів спецоргани робили припущення, що техніка і антирадянські документи зберігалися на квартирі у його матері. У серпні 1954 р. під час одного із виїздів В. Рафальського до матері оперативним стеженням було встановлено, що протягом доби він перебував у квартирі, в якій на той час була зафіксована робота друкарської машинки [25, 74]. Чекісти також встановили, що крім друкарської машинки у квартирі працював копіювальний пристрій типу ротатора. Однак перепорою для проведення літера Н була тітка, яка проживала разом із матір'ю В. Рафальського і нікуди не виходила. Для вирішення цієї проблеми тітці радянські партійні органи запропонували окрему квартиру. Після цього 5 жовтня 1954 р. у квартирі матері В. Рафальського в ході негласного обшуку були знайдені і сфотографовані речові докази (друкарська машинка, на якій друкувались «Маніфести УРЦ», стеклограф, запас підготовлених «Маніфестів УРЦ», документ «УРЦ» програмного характеру, новий ще не поширений 4 «Маніфест УРЦ») [25, 75]. 7 жовтня 1954 р. УКДБ по Станіславській області заарештувало автора і поширювача націоналістичних документів Віктора Рафальського.

Слідство встановило, що В. Рафальський у 1953 – 1954 рр. виготовив і поширив велику кількість документів антирадянського характеру, адресуючи їх у більшості випадків партійно-радянському і сільському активу. За рішенням Станіславського обласного суду В. Рафальський був направлений на примусове лікування у психіатричну лікарню МВС СРСР, а пізніше у Ленінградську тюремну психіатричну лікарню. За висновками лікарів Ленінградської лікарні В. Рафальський не потребував примусового лікування і повинен був проходити комісію, однак, дізнавшись про це, останній у квітні 1956 р. втік із лікарні. Однак органи розшукали у липні 1956 р. його та заарештували [26, 189–190, 211–214].

Радянські репресивно-каральні органи намагалися використовувати східняків, які співпрацювали із підпіллям у власних агентурних комбінаціях. Однак попри весь тиск їм вдалося уникати прямої співпраці. Так, 6 березня 1947 р. УМДБ Станіславської області була завербована «Оксана», яка підтримувала тісний контакт із провідником Коломийського окружного проводу ОУН Григорієм Легким-«Борисом» та іншими керівниками підпілля. Сама вона була уродженкою Полтавської області, до 1938 р. навчалася в Одеському сільськогосподарському інституті, однак не закінчила його, вийшла заміж

за студента того ж інституту – Миколу Іванова (уродженця Сумської області). До початку війни вони проживали у мм. Кам'янець-Подільськ і Станіслав, у яких її чоловік працював інженером-землеупорядником при Обласному земельному відділі. В період радянсько-німецької війни Микола Іванов, ухилившись від мобілізації у Радянську армію, залишився проживати з нею на окупованій території у м. Полтава. У 1944 р. чоловік «Оксани» пішов працювати в ОУН, де отримав псевдо «Омельченко», викладав топографію і тактику в старшинській школі. За випадкових обставин «Омельченко» загинув. Однак підпілля не забувало про неї безпосередньо від «Бориса» «Оксана» отримувала матеріальну допомогу продуктами харчування, підтримувала зв'язок із підпіллям, яке діяло на території Яблонівського району [11, 126–127]. Довідавшись про це чекісти намагалися використати «Оксану» у своїх заходах. Однак безуспішно.

Вдало налагоджена і продумана стратегія інформування широких верств українського суспільства про український визвольний рух не була марною справою, навпаки сприяла переходженню у лави солдат і офіцерів східняків із Радянської армії, поповнення за їх рахунок вакантних місць, досвідченими, вишколеними бійцями. За нашими підрахунками (тільки виявлених, ідентифікованих за встановленими місцями народження, проживання) у Карпатському краї ОУН протягом 1945 – 1954 рр. на різних керівних посадах діяло (від району і вище) 16 східняків. З поміж них: 6 в окружних проводах, 5 надрайонних, 5 районних. Загалом у самому підпіллі Карпатського краю ОУН перебувало декілька десятків східняків, які виконували виконували різноманітні функції від охоронців до провідників різного рівня. Серед найбільш відомих: референт СБ Турківського районного проводу ОУН (04.1948 – 08.1949) **Василь Кошельник-«Зір»**; 1918, с. Золотарівка Коблянського р-ну Полтавської обл.); референт СБ Дрогобицького окружного проводу ОУН (весна 1948 – осінь 1949), вишкільний референт СБ Карпатського крайового проводу ОУН **Василь Шеванюк-«Залізний»**, «Сатурн»; 1916, с. Пиллява Тиврівського р-ну Вінницької обл.). Сотник СБ (16.08.1948); референт пропаганди Коломийського надрайонного проводу ОУН (1951 – 09.1952) **Микола Корженівський-«Коля»**, «Правий»; 1920, с. Огіївка Ружинського р-ну Житомирської обл.); пропагандист Чернівецького надрайонного проводу ОУН (не раніше 07.1948 – 02.1949) **Панас Сіренко-«Моторний»**, «Орест», «Степ» (1918, с. Печище Степовського р-ну Сумської обл.); референт СБ Чернівецького надрайонного проводу ОУН (1946 – 06.1950), в.о. референта СБ Буковинського окружного проводу ОУН (01 – 06.1950) **Іван Яценко-«Євген»**, «Оса», «Юнак» (1924, с. Яри Опішнянського р-ну Полтавської обл.); провідник Коломийського окружного проводу ОУН (06 – 11.1951) **Іван Кулик-«Сірий»** (1919, с. Грабово Шахтарського р-ну Донецької обл.); організаційний референт Городенківського надрайонного проводу ОУН (1948 – 08.1949) **Іван Гордієнко (Скляновський, Селянівський)** («Чорногор»; 1918(1913), Київська область, сотник); референт пропаганди Яблонівського районного проводу ОУН (? – 08.1949) **Іван Прядко-«Байда»**, «Папаша» (1902, Чернігівська обл.); провідник Станіславівського окружного проводу ОУН (1952 – 04.1953) **Константин Петер-«Гонта»**, «Сокіл» (1893(1896), с. Пилипи Борівські Томашпільського р-ну Вінницької обл., майор); референт пропаганди Вижицького надрайонного проводу (12.1944 – 05.1945) **Надія Пилип'юк-«Марина»**; 1915, м. Хмельницький – 11.05.1945); організаційний референт Городенківського надрайонного проводу ОУН (1948 – 07.1949), референт пропаганди Городенківського надрайонного проводу ОУН (07.1949) **Микола Кожухівський-«Безрідний»** (1915(1914), прис. Полтавський Березенківського р-ну Куйбишевської обл.); провідник Вашківського районного проводу ОУН (? – 08.1945) «Сергієнко», «Сербієнко»; коректор рефе-

рентури пропаганди Станиславівського окружного проводу ОУН (11.1945 – 09.1946) **Ольга Чемерис-«Дніпрова»**, **«Вікторія»**, **«Вогнезора»**; 1925, Черкащина – 21.12.1950, м. Івано-Франківськ); машиністка Буковинського окружного проводу ОУН **Варвара Сухацька-«Варка»** (1926 р., ур. м. Олександрія Кіровоградської області), з 1946 р. завідувала народною школою с. Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької області; організаційний референт Чернівецького надрайонного проводу ОУН, відтак у кущовому проводі ОУН (1949) **Василь Минченко-«Калина»** (уродженець Вінницької області); субреферент УЧХ Яремчанського районного проводу ОУН (1945 – 01.1946) **«Орися»** (1924, Східна Україна – 14.01.1946, Яремчанський р-н); санітарка, медсестра окружного госпіталю у с. Космач Косівського р-ну (1944 – 1945) **Ольга Радько-«Пріся»** (1922 р., ур. м. Зіньків Полтавської області); співробітник підпільної радіостанції «Вільна Україна» («Афродита»; 03 – 04.1945), вишкільник осередку пропаганди Дрогобицького окружного проводу ОУН (05 – 09.1945) **Данило Міршук («Липовий», «Клименко», «Федорівський Степан»**; 1912, с. Турбова Липовецького р-ну Вінницької обл.) [40, 193].

Самі підпільники констатували, що серед усіх шести округ Карпатського краї ОУН найбільше східняків концентрувалося у Коломийській окрузі. На різних посадах одночасно у ній перебувало 7 східняків і 4 волиняків. Водночас варто відзначити, що окремі із них займали високі посади у підпіллі. Так, уже згаданий Іван Кулик-«Сірий» (уродженець Донеччини, капітан Червоної армії, полонений німцями на фронті) працював окружним організаційним референтом, в округу прибув з групою східняків («Юнак», «Степ», «Чудак» і один росіянин), із якою весною 1945 р. брав участь у боротьбі на Закарпатті проти частин ЧА, після розбиття групи Іван Кулик-«Сірий» із 4 східняками були затримані стрільці куреня сотенного «Хмари» і передані перевірці СБ. Після чого Іван Синенко-«Яр» відправив цих 5 осіб у Коломийську округу, де їх розділили на 2 частини перша (Панас Сіренко-«Степ», Іван Яценко-«Юнак») пішла у Буковинську округу, інші (сот. «Сірий», «Чудак») залишилися на Коломийщині, а росіянина запідозреного у роботі на радянські спецслужби ліквідували [3, 2, 30, 67, 78, 106–107, 117; 7, 13, 104, 294; 8, 100; 19, 4; 27, 154; 29, 70–71; 30, 6; 31, 317; 38, 57]. Загалом у підпіллі всі східняки характеризувалися як сумлінні, виконавчі працівники. Наприклад, Микола Кожухівський-«Безрідний» працював організаційним референтом надрайонного проводу ОУН, восени 1945 р. прийшов із Сходу чи весною 1946 р. (щоправда у підпільників у зв'язку із незрозумілими причинами приходу виникали підозри). Стрелець «Чудак» (за спеціальністю слюсар) після прибуття на Коломийщину із групою «Сірого», був стрільцем сотні пор. «Білого». Як особливість відзначалися погані стосунки із сотенним «Сірим» («не живуть мирно»). Ще одні східняки із псевдами «Чучупана» і Іван Прядко-«Папаша», які працювали поварами у сотні поручника «Білого». Ще одним цікавим прикладом участі східняка у визвольному русі є Василь Минченко-«Калина» (уродженець Вінницької області), який на початку німецько-радянської війни був мобілізований у ЧА, звідки у 1944 р. дезертирував. Тоді ж був прийнятий стрільцем у сотню «Богуна». У 1946 р. був переведений бійцем боївки СБ Косівського районного проводу ОУН, пізніше із 1949 р. пішов у кущову ОУН. Загалом у боях із радянськими військами мав сім поранень [19, 225; 23, 184].

Водночас у своєму листі референт СБ Карпатського крайового проводу ОУН Володимир Лівий-«Йордана» до Василя Сидора-«Шелеста» 19 серпня 1948 р. писав, що у нього виникли підозри стосунку окремих східняків та зобов'язувався до весни наступного року провести розслідування і повідомити результати. Впершу чергу проблема

виникла стосунку східняка «Безрідного», якого Г. Легкий-«Борис» призначив організаційним референтом надрайонного проводу, при чому на допомогу йому дав іншого східняка «Чорногору» [23, 169]. На думку «Йордана» «Безрідний» попав у підпілля при дуже сумнівних обставинах хоча із роботою справлявся задовільно, зазвичай справи вирішував сам. Крім цього крайовий есбіст запідозрив «Безрідного» у причетності до загибелі «Едуарда» і «Яреми», навіть більше до вбивства «Ватсона». Як мотив «Йордан» наводив прагнення «Безрідного» очолити Городенківський надрайон. У зв'язку із цим Р. Тучаку-«Климу» доручили краще вивчити «Безрідного», а вразі підтвердження підозр – взяти у розробку.

До речі сам В. Лівий-«Йордан» з приводу одночасної наявності такої кількості східняків (7 східняків і 4 волиняки) на організаційній роботі у Коломийській окрузі ставив запитання: «Чи не надто багато для однієї округи?». У зв'язку із цим Р. Тучаку-«Климу» доручалося зібрати від всіх східняків автобіографії і передати їх «Йордану». При цьому автобіографії повинні були збиратися не через есбіста «Клима», а через окружного провідника (нібито в організаційних цілях), щоб не викликати підозри.

Насторожувало есбістів також прагнення практично кожного східняка одружитися із жінками, які займали високі організаційні посади в підпіллі. У приклад наводили В. Шеванюка-«Залізного» (просив дозволу одружитися із референтом УЧХ Калуського окружного проводу ОУН Ніні Посацькій-«Уляні») і Микола Корженівський-«Коля» (на сестрі В. Савчака-«Сталя», підкреслювалося, що після переходу «Сталя» на Буковину). Траплялися випадки коли східняк просив дозволу у свого керівника одружитися («Безрідний»), хоча сам мав дружину та 12 річного сина. В. Лівий робив припущення, що таким способом вони намагалися зміцнити свої позиції в організації [23, 170].

У рази більше східняків перебувало у відділах УПА [13, 228]. Практично у кожному відділі УПА який діяв у Карпатському краї ОУН були східняки. Встановити чисельність східняків, які перебували у відділах УПА ВО 4 «Говерля» наразі практично неможливо через відсутність комплексу джерел (за таких умов будь-які цифри будуть натягнутими). У той же час на різних керівних посадах у відділах УПА працювало також близько 20 осіб. Зокрема, чотовий (Станиславівщина) ВО 4 (1944) **Андрій Матвієнко-«Криниця»** (? – ?); командир сотні «Трембіта» у курені «Карпатський» **Микола Шкарупа-«Гонта»** (1912, Чернігівська обл.); командував куренем УПА «Карпатський» (10.1944 – 04.1945) **Андрій Злобін-«Лісовий»** (1918, Чернігівській обл., поручник); курінний куреня «Перемога» (10.1944 – ?) **Тарасенко-«Степовий»** (1918, у Дніпропетровській обл., поручник); сотенний лікар сотні східняків «Байди» **Володимир Безкровний-«Кочовий»** (Київська обл. – ?); стрілець, сотенний команди (7 днів із 1 січня) **Скворцов Василь-«Ведмідь»**; інструктор старшинської школи на Коломийщині **Микола Іванов-«Омельченко»** (Сумська область); командир сотні «Березівська» сотник **«Чорноморець»** (? , Одещина – 15.10.1944); інструктор військової підготовки, сотенний **Юхим Кріпак-«Запорожець»** (Дніпропетровська область); один із керівників жандармерії Стрийської окружної жандармерія **Василь Швець-«Кармелюк»** (Хмельничина); у сотні «Шума» булаванним працював виходець із Східної України **«Ворон»** [39, 104].

Як і в підпілля, так і у відділах УПА Коломийщини були наповнені східняками. Так, із шести куренів, які діяли у Коломийській окрузі двома керували вихідці зі Східної України «Лісовий» та «Степовий». Серед вищого командного складу УПА, які діяли на теренах Карпатського краю ОУН потрібно назвати Дмитра Карпенка-«Яструба» (лейтенант Червоної армії), командира куреня «Сіроманці», кавалера Золотого Хреста

Бойової Заслуги, і Петра Миколенка-«Байду» (лейтенант Червоної армії), командира сотні «Східняки», який складався з колишніх червоноармійців, уродженців східних регіонів України. У сотні «Різуна» двоє східняків (бунчужний (начальник штабу) «**Олекса**», інтендант (начальник внутрішнього порядку) «**Кертиця**») працювали на керівних посадах [39, 133]; **Давиденко-«Юрко»** лікар куреня «Бойки» (12.1944 – 01.1945) керівник шпиталю (р-н сс. Кам'янка Сукіль, Бряза, Труханів) (02.1945). Юліан Матвіїв-«Недобитий» описуючи свою сотню зазначає, що крім основних 3 чот у нього була сформована чота (25 осіб) вихідців із Східної України (02.08.1944). Велике значення східняки відігравали у ролі фахових інструкторів. Так, у старшинській школі «Олені-1» і «Олені-2» основу командного складу становив колишній командний склад ЧА, в основному східняки. Значна частина у відділах УПА становила східняків лікарського складу. Так, Євгенія Бурова (1926 р. н., с. Безім'яне Костянтинівського району Донецької області, українка, освіта неповна середня), член ОУН, псевдо – Женя, санітарка УПА (курінь Благого). (Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 08.05.1945 засуджена на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна) [45, 203].

Окремі східняки, які працювали у підпіллі відверто боролися не шкодуючи власного життя. Прикладів, можна назвати десятки, однак найбільш показовими був бій 8 жовтня 1944 р. у районі с. Гошів Долинського району коли спецоргани захопили 22 осіб (з них **16 східняків**). З них: 1 засуджений Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 31.01.1945 р. на 20 років каторжних робіт і 5 років пораження в правах із конфіскацією майна: **Григорій Островерх** (1915 р. н., с. Володимирівка Якимівського району Запорізької області, українець, освіта початкова) [46, 170]; 6 засуджено Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 31.01.1945 р. на 15 років каторжних робіт і 5 років пораження в правах із конфіскацією майна: **Василь Александров-«Грім»** (1925 р.н., с. Сухий Яр Красноармійського району Донецької області, українець, освіта неповна середня), **Микола Лазаренко** (1924 р. н., с. Землянки Макіївської міськради Донецької області, українець, освіта неповна середня), **Антон Лень** (1924 р. н., с. Яцківка Краснолиманського району Донецької області, українець, освіта неповна середня), **Ларіон Мацін-«Лопата»** (1909 р. н., с-ще Марківка Марківського району Луганської області, українець, малописьменний), **Іван Харківський-«Крючок»** (1914 р. н., с. Водіно Лутугінського району Луганської області, українець, малописьменний), **Іван Шинкаренко-«Вернигора»** (1925 р. н., с. Билбасівка Слов'янського району Донецької області, українець, освіта початкова) [46, 75, 133, 146, 158, 210, 213, 219, 222]; 7 на 10 років позбавлення волі та 5 років пораження в правах із конфіскацією майна: **Євген Барліт-«Нитка»** (1923 р.н., м. Суми, українець, освіта початкова), **Петро Бондар-«Скеля», «Конюх»** (1926 р.н., с. Іванівка Уманського району Черкаської області, українець, освіта початкова), **Дмитро Дудник-«Духанов»** (1905 р.н., с-ще Билбасівка Слов'янського району Донецької області, українець, освіта початкова), **Василь Липський-«Чанай»** (1927 р.н., с. Адагун Варениківського району Краснодарського краю, росіянин), **Василь Лукін-«Дуканов»** (1925 р.н., с. Перевалочне Курської області, росіянин, освіта початкова), **Григорій Русов-«Білка»** (1924 р.н., н/п Сиротський Краснодарського краю, росіянин), **Олександр Сібірцев-«Орел»** (1914 р. н., м. Волгоград (Росія), росіянин, освіта початкова) [46, 79, 84, 114, 148, 149, 184, 188, 191, 193].

Ще один масштабний бій за участю східняків відбувся 17 листопада 1944 р. біля с. Сторона Дрогобицького району Львівської області і 27 листопада біля с. Кривка Турківського району Львівської області. Сотні Петра Миколенка-«Байди» (складалася із

мешканців східної України) і Володимира Щигельського-«Бурлаки» змушені були звести великий оборонний бій з маневреною групою у складі 100 осіб під командуванням капітана Шевченка, яка одразу ж почала переслідувати відділи. Поряд із 13 прикордонним відділом було залучено до протиповстанської операції оперативний склад Підбузького райвідділу НКВС. За словами самих чекістів відділи здійснили сильний супротив, однак були розбиті у районі села Сторона. В результаті бою загинуло 19 бійців: 10 належало до сотні «Байди», 9 – до сотні «Бурлаки» [2, 15; 43, 20–38; 43, 31–35]. Серед них 8 східняків із відділу «Байди» посмертно підвищені у військових званнях: звання старшого вістуна надали ройовому «Донському»; звання вістуна надали: «Паливоді», «Калині», «Побережному», «Стороженку», «Короленку», «Довбні», «Дону» [2, 15; 37, 265–265зв.]. 21 – 24 листопада сотні «Байди» і «Бурлаки» чотами стояли в околицях сіл Грозьової і Мшанця Старосамбірського району, а 25 листопада в лісі біля с. Кривка Турківського р-ну на постій сотень «Байди» і «Бурлаки» наскочив взвод прикордонників, в результаті чого загинуло двоє стрільців (уродженці Східної України) з відділу «Байди» «Береза» і «Дубовий» (посмертно отримали військовий ступінь вістуна) [43, 41–42; 1, 13; 37, 265зв.; 42, 36].

Звичайно були випадки, коли східняки не бажали боротися у лавах підпілля і шукали шляхів виходу та легалізації. Траплялося, коли східняки саботували роботу, вдавалися до крайностей у роботі (преференції іншим східнякам) через, що потрапляли під підозри СБ ОУН [36, 119, 147, 150]. Яскравою, навіть показовою для прикладу є постать поручника Юхима Кріпака-«Запорожця» (народився 15 грудня 1917 р. у с. Татарбранці Дніпропетровської області). 17 серпня 1944 р. СБ проводила розслідування по його справі. Підставою для підозри із сторони есбістів у співпраці із радянськими спецслужбами стало тривале перебування «Запорожця» у радянській армії, а після цього незрозумілий спосіб потрапляння у підпілля і ряди УПА. Видавав себе за старшого лейтенанта (насправді мав звання молодшого лейтенанта) та незаконно у підпіллі отримав звання поручника. У липні 1944 р. отримав завдання організувати сотню. Усі керівні посади у відділі «Запорожця» відразу отримали східняки, які для цього не мали ніяких здібностей. Особливу підозру викликало у СБ організована розвідка із двох осіб (східняків), яких постійно відправляли у села. Здобуту інформацію повідомляли виключно «Запорожцю», останній ділився нею лише із східняками своєї сотні. У той час як за правилами зібрані розвідувальні дані повинні були повідомлятися усім бійцям сотні. Траплялися випадки, коли декілька східняків ішли у розвідку і тривалий час не поверталися. Загалом сотенний особливо ставився до східняків виокремлював і вивищував їх перед галичанами. Зорганізував навіть собі окрему кухню, де готувалися різні страви за спеціальним замовленням. Сотнею не займався, вів себе неохайно, як результат серед бійців зникла дисципліна і карність. За результатами проведеного розслідування СБ ОУН розстріляла Ю. Кріпака [36, 4; 35, 80].

Траплялися випадки, коли східняки не витримували складних підпільних умов і переходили на інші території. Наприклад, на Закарпатті від провідника Рахівського надрайонного проводу ОУН Кирила Кравчука-«Жубра», пішов один бойовик наддніпрянець «Чудак», а разом із ним трьох місцевих закарпатців. Основною причиною цього називалося небажання останніх пристосовуватися до суворо конспіративних умов роботи. Хоча твердженнями самих підпільників цей факт не зашкодив загальній роботі на Закарпатті [23, 188–189]. Попри наявність поодиноких випадків зради із боку східняків останнім у підпіллі довіряли про що свідчить призначення на різні відповідальні (керівні) посади та в охорону провідників [3, 97].

Висновки. Таким чином керівництво українського національно-визвольного руху приділяло провідне значення втягненню східняків до спільного антибільшовицького повстання для здобуття Української самостійної соборної незалежної держави. Усвідомлюючи, що лише через спільну боротьбу можливо зліквідувати радянську окупаційну адміністрацію. Варто відзначити, що націоналістична ідеологія, яка пропагувалася ОУН і УПА знаходила розуміння і підтримку у східняків. Намагання репресивно-каральних органів позбавити визвольний рух підтримки, обмежити його лише західними областями УРСР не увінчалися успіхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів УСБУ у Львівській обл. – Спр. П-30046. – 161 арк.
2. Виказ старшин вояків УПА-Захід-Лемко, впавши на полі слави за час від 19.10.44 по 24.01.1946 // Instytut pamięci narodowej, Biuro Udostępniania (dalej – IPN BU) 1552/15, k. 15.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 1. – Т. 1. – 265 арк.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 12. – 189 арк.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – 200 арк.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 3. – 150 арк.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 5. – 296 арк.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 7. – 265 арк.
9. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 6. – Т. 2. – 302 арк.
10. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 6. – 410 арк.
11. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 4. – Т. 2. – 356 арк.
12. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1960). – Спр. 14. – 303 арк.
13. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 63 (1953). – Спр. 1. – Т. 1. – 275 арк.
14. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 90 (1951). – Спр. 33. – 161 арк.
15. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1. – 516 арк.
16. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 1. – 324 арк.
17. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 5. – Т. 1. – 392 арк.
18. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 6. – 241 арк.
19. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 15. – 305 арк.
20. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 107 (1954). – Спр. 2. – 440 арк.
21. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 108 (1954). – Спр. 2. – Т. 1. – 324 арк.
22. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 108 (1954). – Спр. 2. – Т. 2. – 273 арк.
23. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – 405 арк.
24. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – 315 арк.
25. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 2. – 471 арк.
26. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 3. – 349 арк.
27. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 34 (1960). – Спр. 5. – 199 арк.
28. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 34 (1960). – Спр. 9. – 331 арк.
29. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 34 (1960). – Спр. 12. – 234 арк.
30. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 7. – 76 арк.
31. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – 340 арк.
32. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 20. – 276 арк.
33. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 25. – 420 арк.
34. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 29. – 369 арк.
35. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 52. – 330 арк.
36. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 54. – 380 арк.
37. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – 289 арк.
38. Добровольський О. Діяльність підпілля ОУН на Сході України / О. Добровольський. Збірник статей / [упорядник Хобот П. В.]. – Дніпропетровськ : Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина», 2010. – С. 50–68.

39. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 3 : Чорний ліс : видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА 1947 – 1948 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1947 – 1948) / [відп.ред. Є. Штендера, співредактор П. Потічний]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1978. – Кн. 1. – 272 с.

40. Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) / В. Мороз // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2002. – С. 188–198.

41. Нікольський В. Підпілля ОУН (б) у Донбасі / В. Нікольський. – К. : [б.в.], 2001. – 178 с.

42. Повстанські могили. Пропам'ятна книга впавших на полі слави вояків Української Повстанської Армії-«Захід», VI Воєнної Округи «Сян», Тактичних Відтинків «Лемко», «Бастіон», «Данилів» (1944 – 1946) / [ред. Є. Місило]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1995. – 346 с.

43. Представлення до нагородження бійців сотень «Байди» і «Бурлаки» // IPN BU 1552/3, к. 20–38.

44. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п'яти томах. Том 1. Коломийський і Косівський райони / [ред.кол. Томенчук Б., Лук'ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 656 с.

45. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п'яти томах. Том 2. Місто Івано-Франківськ, Богородчанський, Верховинський, Надвірнянський райони / [ред.кол. Томенчук Б., Лук'ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 648 с.

46. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п'яти томах. Том 3. Долинський, Калуський і Рожнятівський райони / [ред.кол. Томенчук Б., Лук'ян В., Дорошенко Я. та інші]. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2002. – 596 с.

47. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. У п'яти томах. Том 5. Городенківський, Снятинський і Тлумацький райони / [ред.кол. Вардзарук Л., Рудковський В.]. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2003. – 560 с.

48. Щур Ю. Національно-визвольна боротьба на Надніпрянщині у 1929 – 1939 рр. (роздуми на тлі проблеми) / Ю. Щур // Визвольний шлях. Суспільно-політичний, науковий та літературний місячник. – Кн. 3(708). – Березень, 2007. – Річник 60. – С. 57–76.

Статтю подано до редакції 14.06.2014 р.